

ДОКУМЕНТИ ТА МАТЕРІАЛИ

С. В. БУТКО (Чернігів), А. В. КЕНТІЙ (Київ)

На шляху до збройного чину

Упродовж німецько-радянської війни Організація українських націоналістів (ОУН) (та її частина, яку після розколу останньої очолив з лютого 1940 р. С. Бандера) провела три конференції (1941, 1942 і 1943 рр.) та III Надзвичайний Великий Збір (1943 р.), які відіграли значну роль у формуванні політичної програми, стратегії і тактики ОУН відповідно до вимог часу. Якщо рішення II-ї і III-ї конференцій, III Надзвичайного Великого Збору опубліковані (щоправда, не у повному обсязі) і доступні дослідникам, то постанови I-ї конференції ніколи не оприлюднювалися, можливо, через втрату оригіналів або з причин конспіративності, їхній зміст відомий частково із спогадів тодішнього урядуючого провідника М. Лебеда¹ і члена проводу М. Прокопа², котрий в основному покладається на трактування рішень I-ї конференції М. Лебедем, а також із зізнання захопленого НКВС-НКДБ улітку 1944 р. М. Степаняка.

Між тим у фондах Центрального державного архіву вищих органів влади й управління України зберігається документ: "Інструкція. До переведення в життя цілосте діяльності ОУН"³, яку є підстави вважати викладом основних положень рішень зазначеного партійного зібрання.

Історію написання згаданої інструкції розповів ветеран українського національно-визвольного руху і другої світової війни, тодішній член проводу й організаційний референт ОУН Василь Кук⁴. За його словами, після проведення I-ї конференції ОУН, яка проходила на Львівщині наприкінці вересня — на початку жовтня 1941 р., трьом членам керівництва організації доручили підготувати директивний документ стосовно завдань ОУН на найближчий час. Так з'явилася інструкція політичної референтури проводу ОУН 4.5/41 "До переведення в життя цілосте діяльності ОУН". Її авторами, за спогадами В. Кука, крім нього, були відомі діячі ОУН Д. Маївський та Д. Мирон (Орлик).

Перша конференція ОУН займає важливе місце в діяльності організації. Вона проходила у той час, коли закінчилася невдачею спроба українських націоналістів (як і литовських) використати війну Німеччини проти СРСР для відновлення Української держави. Внаслідок засудження ОУН окупаційної політики нацистів щодо України почалися масові репресії гітлерівців проти бендерівців. Керівний склад організації було знекровлено. С. Бандера, Я. Стецько, С. Ленкавський, В. Стахів та інші активні діячі опинилися за ґратами. Арешти поширилися на низовий актив ОУН.

Тим часом похідні групи ОУН, які прийшли на звільнені від більшовиків терени Центральної і Східної Європи, проводячи активну організаційну і пропагандистську роботу, виявили певну неготовність ефективно подолати комуністичну ідеологію у свідомості значної частини населення названих регіонів.

З огляду на зазначені обставини на порядок денний висувалася невідкладна потреба визначити основні напрями діяльності ОУН у нових умовах, зберегти низові осередки від ударів ворога, забезпечити їх надійний зв'язок з проводом. Всі ці завдання й були обговорені на I-й конференції ОУН.

Як свідчить згадана інструкція, ОУН С. Бандери, не дивлячись на каральні дії нацистів і понесені втрати, не збиралася миритися з фашистським окупаційним режимом і вважала своїм головним обов'язком у найближчий період опанувати суспільно-національним активом та українськими народними масами "для справи боротьби за суверенність українського народу на українській землі". Силами, ворожими визвольному руху, визнавалися московський і кожний інший імперіалізм.

З конспіративних причин Німеччина та її союзники прямо противниками не називалися. Більше того, в § III інструкції вказувалося на недоцільність відвертих конфліктів з новим окупантом на "біжучий період організації" праці". Це можна пояснити тим, що керівництво ОУН не було готовим до відкритої боротьби з німцями, вважало своїм основним завданням відновити і розширити підпільну структуру, розповсюдити її на східні терени України, забезпечити можливість проникнення членів ОУН в окупаційні установи й громадські організації для проведення своєї політики (§ VI, X документа).

Із змісту інструкції бачимо, що конференція так окреслила плани ОУН на найближчий час: відновлення і розбудова мережі підпілля на всій українській території, насамперед на теренах Західної і Східної України, накопичення сил, втягування в лави організації або під її вплив весь патріотичний актив українського народу і підготовка у сприятливий момент збройного повстання. Проте сам термін "збройне повстання" в документі із зрозумілих причин не вживався, а замінювався такими висловами, як "визвольна концепція українського революційного націоналізму", "боротьба... з імперіалізмами", "революція". Спрямованість ОУН на неминучий у часі збройний зрив впливала також з вимог про проведення військового навчання членських кадрів (§ VII).

Предметом серйозного обговорення на конференції були повідомлення керівників і членів "похідних" груп про труднощі роботи на Східній Україні. Його підсумки відображені у §§ IV, VII, VIII і IX інструкції. Хоч учасники зібрання ще не усвідомили необхідності ревізії ідеології Організації, але у § IV бачимо фактично її перші спроби. Це насамперед стосується ставлення до національних меншин в Україні (§ IV, п. 2 документа). Було поставлено завдання "втягнути чи тільки держати під нашим впливом можливо все населення України, без огляду на його розговірну мову".

Вперше у директивному документі ОУН була проведена диференціація між російською меншиною в Україні і російським імперіалізмом. При цьому об'єктом боротьби визвольного руху вказана "імперіалістична політика територіально чужої, політично ворожої Москви та інших імперіалізмів". Ця вказівка перекреслювала деякі гасла, підготовлені напередодні війни: "Москалів у Москву! Україна для українців!", "Москаль, жид, собака, то псявіра однака" тощо⁵, які зачашіли всіх росіян, євреїв.

У пунктах 3, 5, 6, 7 § IV підкреслюється велике значення соціальне - економічних питань у пропагандистській діяльності ОУН для перемоги національної революції.

Розуміння того, що керівний склад і провідний актив погано знають ситуацію на Східній Україні та ідеологію ВКП(б), привело до категоричного наказу в інструкції: "Кожний провідний член мусить опанувати основи марксизму та вміння проводити його критику". За спогадами В. Кука, ця вимога поширювалася й на членів проводу ОУН.

В цілому конференція дійшла висновку (і це знайшло відображення в інструкції), що "для поширення терену й нових політичних умов діяльності ОУН" необхідно ґрунтовне навчання (в документі "вишкіл") провідного активу організації, особливо політичне. Цьому присвячені

§ IV, п. 4, § VII, VIII і IX інструкції, де політичний вишкіл оголошується головним внутріпартійним завданням "у найближчих зимових місяцях".

§ IX документа підтверджує зростання у той час конфронтації між ОУН С. Бандери та ОУН А. Мельника, іншими політичними проводами організованого українства у питанні боротьби за самостійну Україну.

Нижче подається текст згаданої інструкції.

¹ Л е б е д ь М. УГІА. Німецька окупація України. — Дрогобич, 1993. — Ч. 1. - С. 208 (репринтно видання); Л е б е д ь М. Організація протинімецького опору ОУН 1941- 1943 років // Сучасність. - 1983. - Ч. 1— 2 (262—262).

-Прокоп М. До історії розвитку української політичної думки під час другої світової війни // Сучасність. — 1979. — Ч. 1 (217).

³ ЦДАВОУ, ф. 3833, оп. 2, сир. 1, арк. 210-211.

⁴ Авторська бесіда.

⁵ Наші кличі. -- Б.м., б.в., б.р. -- С. 16 (Це брошура з матеріалами для пропагандистів ОУН, видрукована в травні 1941 р., можливо у Кракові).